

KÖSZÖNTÉS

Balázs Lajos, a hágcsóember

A 80 éves Balázs Lajos tiszteletére

„Az igazi nevet úgy kellene megszerezni, ahogy az a rézbőrűek beavatásakor történik.”¹

A régi latin szólás óta tudjuk, hogy szoros kapcsolat van a név és viselője között. De a „nomen est omen” szentenciából nemcsak azt kell értenünk, hogy a név maga az ember, illetve képviseli az embert, hanem azt is, hogy a név meghatározza az ember sorsát. Továbbá azt is ugyanilyen jól tudjuk, hogy bizonyos esetekben a neveket gúnynevekkel, ragadványnevekkel vagy becenevekkel helyettesítik, illetve ezek háttérbe szorítják az igazi nevet. Elegendő a Sándor név elé odatenni a Nagy előtagot, és mindjárt tudjuk, hogy Nagy Sándorról van szó, arról, aki hőssé vált, és aki a rendkívüli cselekedetei révén történelmet írt, de mesebeli figurává is vált. Ugyanide tartozik az is, hogy nagyon kis esélye van annak, hogy a falubelieket kérdezve egy faluban megtaláljunk valakit a neve és keresztnéve alapján, azonban ha megemlítjük az illető ragadványnevét, akkor az egész közösség pontosan tudja, kiről van szó. Így kijelenthetjük: „A nép nem buta, mivel a népet alkotó egyének össze vannak kapcsolva, és kölcsönösen polarizálva vannak. A nép nem véletlenül használ ragadványneveket: a mi kultúránkban a ragadványnév pótolja a megszerzett nevet.”²

Balázs Lajos professzor egész élete során kifejtett munkájával nyerte el nemcsak annak a közösségnek a tiszteletét, amelyben él, hanem a román–magyar tudományos közösségét is. Azt mondhatjuk, hogy a székely nemes Mikó Ferenchez hasonlóan Balázs Lajos is a *Virtus labore nitescit* (Munkában csillog az erény) jelmondat jegyében tevékenykedett. A munka jellemezte a teljes lényét, de egy vele született kedvesség is, amely nemesi és paraszti jelleméről egyaránt árulkodik. A jól végzett munka égisze alatt élve Balázs Lajos professzor úr figyelmét óhatatlanul kikerülték a jelentéktelen dolgok és az emberi gyarlóságok, hiszen minden energiájával a kutatásra és az intézményszervezésre koncentrált. Ennek tanúbizonyságai a könyvei, valamint a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Humántudományok Tanszékének megalapítása

Valentin Trifescu (1986) – művészettörténész, muzeológus, PhD, Brukenthal Nemzeti Múzeum – Nagyszeben, a Sapientia EMTE Csíkszeredai Kar társult oktatója, valentintrifescu@gmail.com

Valentin Trifescu: *Lajos Balázs: om-pârleaz*. – Elhangzott a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karán a dr. Balázs Lajos köszöntésére szervezett tudományos konferencián 2019. november 29-én.

¹ Valentin Trifescu – François Bréda: *Copiile Copilului*. Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca 2018. 55.

² Trifescu–Bréda: *i. m.* 56–57.

az egyetem csíkszeredai karán. Más szóval Balázs Lajos professzor úr a maga optimista és laza módján a munkája révén vált feltűnővé. Rá valóban találó az, amit Bertrand Russel mondott a munkáról: „A nagy művészek és a nagy tudósok önmagában is élvezhető munkát végeznek, és amíg ezt végzik, ez a munka kivívja azok tiszteletét is, akiknek tisztelete igazán számít valamit. Ez a munka ugyanakkor megszerzi számukra a legjelentősebb hatalmat, amellyel ember rendelkezhet: az emberek gondolatai és érzelmei fölötti uralmat. Ezek az emberek ugyanakkor a legszilárdabb alappal rendelkeznek ahhoz, hogy pozitív módon viszonyuljanak saját magukhoz. [...] A tudósok között azonban sokkal ritkábban fordul elő, mint a művészek esetében, hogy temperamentumukból eredően boldogtalanok legyenek. A tudományhoz jelentős mértékben hozzájáruló tudósok általában boldog emberek, és boldogságuk forrása elsősorban maga a munka, amit végeznek.”³

A kutató és az általa kutatott téma között rejtelmes kapcsolat van. A kutatás esetében – akár csak a szerelemben – egy tudattalan vonzalom nyilvánul meg, amelyről azt is mondhatjuk, hogy a sors lenyomata, és amely arra készletet, hogy feltegyük a kérdést: vajon nem úgy áll-e a dolog, hogy valójában a téma választja a kutatót, nem pedig a kutató választja a kutatás tárgyát? Balázs Lajos nemiségről és halálról szóló csíkszentdomokosi monográfiái egészen bizonyosan nyomot hagytak a szerző gondolkodásmódján, azon, ahogyan a világ működését érti.

A jeles professzornak a Sapientia EMTE csíkszeredai karán kifejtett tevékenysége teljes egészében az eltömegesedés korszakában zajlott, amint ezt a fogalmat egy évszázaddal ezelőtt José Ortega y Gasset filozófus megfogalmazta. Mivel nem tagolódtott be a „tömegemberek” közé, akiket egyetlen általános gondolat, a gyökerek és a hála teljes hiánya jellemez mindennel szemben, ami hagyományt vagy múltat jelent,⁴ Balázs Lajos áhitattal fordul ahhoz, amit a maga módján Lucian Blaga is dicsőített. „A falu mint emberi település, egy stilsztikai mátrix belső elemei által átfogott közösség. Az egység bélyegét hordozza magán, és egy kristályosodási központ jellemzőivel rendelkezik, amely sugaraival maga körül egy kozmoszt próbál kialakítani. A falu kozmoszközpontosságát nem a kollektív megalómánia groteszk vonásaként kell értelmezni, hanem egy olyan sajátosságként, amely egy felsőbbrendű termékeny naivitásból származik. Ebben az értelemben minden egyes falunak megvan a saját büszkesége, amely arra ösztökéli magát a falut, hogy megkülönböztesse magát a szomszédos vagy távolabbi falvaktól. A falvak nem törekednek arra, hogy egy bizonyos másik falu szabályaihoz igazodjanak. Viseletben, szokásokban, énekekben minden falu ragaszkodik saját autonómiájához és saját aureolájához. A másolási ösztön, amelynek egy bizonyos szociológia igencsak eltúlozta a szerepét az emberi életben, csak nagyon kismértékben és nagyon szigorúan ellenőrizve lépi át egy adott falu közösségének korlátait.”⁵ Mindehhez azonban hozzátésem: miután nagyon jól megértettük egy bizonyos falu belső működési mechanizmusait, kijelenthetjük, hogy megértettük általában a világ működését is, mivel a mikrokozmosz és a makrokozmosz nem más, mint ugyanannak az egyetlen, de sokoldalú Igazságnak két hiposztázisa.

A tömegek korszakának úthengere alatt a tudós – de a szellemi szempontból autonóm emberek – számára megoldásként csupán a „tigris meglovagolása” maradt, ha átvesszük a Julius Evola által javasolt kifejezést. Más szavakkal: miután tudatosá válik az a tény, hogy a világot

³ Bertrand Russell: *În căutarea fericii*. Traducere S. G. Drăgan. București, Editura Humanitas, 2017. 191.

⁴ José Ortega y Gasset: *Revolta maselor*. Traducere Coman Lupu. Ed. a 2-a revăzută. București, Editura Humanitas.

⁵ Lucian Blaga: *Elogiul satului românesc*. București, Editura Humanitas, 2011. 22–23.

nem lehet megjavítani, megtörténik a harcról való lemondás, de anélkül, hogy beismerve a teljes vereséget, ezt a felismerést a társadalomból való kilépés követné. Ezáltal egy passzív harciasság, stratégiai visszavonulás (amely azonban betartja a játékszabályokat), egy szoft ellenállás, a hasonszőrűekkel való fraternizálás körvonalazódik. A tömegemember agresszivitása és ignoranciája által jellemzett általános ellenségesség feltételei között egy másik típusú, nagyon ritka embertípus válik ki: a „hídember”.

A „hídemberek” kategóriájába azok a művészek, irodalmárok vagy kutatók tartoznak, akiknek a mindenféle politikai ellenségesség ellenére sikerült kiépíteniük és életben tartaniuk egy olyan nemzetek közötti együttműködést, amely kölcsönös megismerésen és a másság iránti őszinte nyitottságon alapul.⁶ A jobb érthetőség kedvéért megemlítem itt a 20. század elejének etnomuzikológusait: „[Constantin] Brăiloiu igazi »hídember« volt Bukarestben Bartók [Béla] számára, állandóan napirenden tartva őt mindennel, ami a román etnomuzikológiában történik, míg Bartók a maga során örömmel volt fiatalabb kollégája segítségére akkor is, ha együttműködésről volt szó a Magyarország fővárosában élő céhbeli kollégákkal, mint például Kodály Zoltán (1882–1967), Lajtha László (1892–1963), Bartha Dénes (1908–1993) és mások.”⁷

De a „hídember” elkerülhetetlenül is „viaduktember”. Ez utóbbi esetben a másságra nyitott ember tudatában van annak, hogy mindig létezik valaki, aki jobb, mint ő, akitől tanulhat, és mindig létezik valaki, aki kevésbé jó, akit kötelessége tanítani, de nem felsőbbrendű tudattal, hanem sok jóssággal és nagylelkűséggel. Rémi Brague kulturologus következtetései a „római polgárra” vonatkozóan nagy segítségünkre szolgálnak e gondolat tisztázásában: „Ily értelemben »római« mindenki, aki magát a »hellénizmus« és »barbarizmus« között tudja, és magát e kettő közé szorulva érzi. »Rómainak« lenni annyit tesz, mint előzetesen felismerni egy utánozni való klasszicizmust és utólagosan felismerni egy barbarizmust, amit le kell győzni. Nem úgy, mintha egy semleges közvetítő lenne, vagy egy egyszerű tolmács, aki számára idegen, amit kommunikál, hanem úgy, mintha ő maga is ott lenne azon a színpadon, ahol minden történik, tudva, hogy ő maga is ott van az elsajátításra váró klasszicizmus és a belső barbárság között. »Rómainak« lenni azt jelenti, hogy magadat görögnek érzed ahhoz képest, ami barbár, de ugyanakkor barbárnak érzed magad ahhoz képest, ami görög. Azt jelenti, hogy tudatában vagy annak, hogy amit közvetítesz, nem magadtól szereztél meg, és azt csak nehezen birtokolhatod, egy törekeny és ideiglenes formában.”⁸ De a „hídember” léte nem feltételez egy örökké egyoldalra dőlt síkot, amelynek egyik végén a „görög”, másik végén a „barbár” található. A „hídember” számára a kultúrák közötti kapcsolatot egy közlekedő edényekből alkotott rendszer aktiválása jelenti, amelyben a kulturális transzfer során a „felső” és az „alsó” rendszeresen helyet cserél.

Az új típusú tömegemember általánossá válása, amely napjainkban a(z) (ön)cenzurázási és szellemi konformizmus rendszerének uralomra jutásával már az akadémiai életet is monopolizálta, és amely – ha csak kicseréljük a szavakat – messzemenően hasonlít az ötvenes évek sztálinizmusára – szinte lehetetlenné teszi a „hídemberek” létezését és örökkévalóságát. Ilyen ellenséges

⁶ Pomogáts Béla: *Reconstruirea podurilor – maghiarii și românii. Eseuri*. Editura Pont-Fix, Sfântu Gheorghe–Budapesta 2002. 48–49.

⁷ Emilia Comișel – Francisc László: *Constantin Brăiloiu, partizan al etnomuzicologiei fără frontiere*. 36 de documente inedite privind colaborarea științifică a savantului român cu confrății maghiari. Editura Eikon. Cluj-Napoca 2006. 15–16.

⁸ Rémi Brague: *Europa, calea romană*. Traducere Gabriel Chindea. Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca 2002. 42.

körülmények között szükségessé vált egy új típusú értelmiségi habitus, az ún. „hágcsóember” megjelenése. A jobb érthetőség kedvéért következzen a *hágcsó (pârleaz)* szó⁹ értelmezése a román nyelv értelmező szótárából: „Falun használt, kerítésen átvezető palló, amely egy vagy több, lépcsőszerű, a kerítésen áthaladó deszkából készül, amelyek két vége egy-egy földbe vert cövekre támaszkodik, és úgy van kialakítva, hogy azon csak emberek tudjanak áthaladni.”

Mindent összevetve kijelenthetjük, hogy Balázs Lajos professzor úr, akinek csaknem teljes tudományos tevékenysége Csíkszentdomokoshoz kapcsolható, tulajdonképpen „hágcsóember”, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a „hágcsó” metafora feltételezi a küszöböt és a beavatást (születés, házasság, halál), és ezek mind olyan témák, amelyeknek a kifinomult kutató egész életét szentelte. Sőt, a hágcsó metaforája lehet a 20–21. század Romániájában élő székely kisebbségi létnek is, valamint annak az interkulturális dialógusnak, amelyet a globalizálódás korszakában gyakorlati szinten folytatunk. A metafora találó, mert a hágcsó nem egy nyitott kapu, hanem inkább egy magas küszöb, amely egy fel- és lelépést feltételez. Ez magában hordozza a megerősített/megerősítő elzárkózó identitást és ugyanakkor a nyitottságot is, amely azonban csak a küszöb átlépésének vállalt erőfeszítésével történik meg, egy olyan lépéssel, amely a kerítésen belüliek fölé emel, és egy másik lépéssel, amellyel leereszkedünk az idegenek közé. De fontos kiemelni, hogy a hágcsó által történő átjutás csakis az emberek számára lehetséges, az állatok számára ez lehetetlen. Szimbolikusan csak a felsőbbrendű énünk képes átlépni a kerítésen, a nem háziasított énünk a kerítésen belül marad. Ez fordítva is igaz, a zárt kerítésünkön belül (hortus conclusus) csak a hozzánk hasonlóak juthatnak be, a vadállatokat megakadályozza a kerítés magassága.

Azt hiszem, hogy Balázs Lajos professzor úr kiemelkedő képviselője a „hágcsó-embernek”. Ezt a gondolatmenetet ki lehet vetíteni a mai Európa regionális és nemzeti kollektív identitásaira is. Ily módon meg tudjuk őrizni jellegzetességeinket, és ugyanakkor funkcionális kapcsolatban tudunk maradni a mássággal a nyílt zártság és a zárt nyitottság paradoxona által biztosított arany középúton maradvá.

Trifescu Valentin

Fordította Krecht Alpár-László

Balázs Lajos megjelent könyvei

Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson. Bukarest, Kriterion Kiadó, 1994. 431 old. – 2. bővített kiadás: *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson.* Monográfia. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda. 442 old. (Sorsfordulások rítusai a székely-magyaroknál II.)

⁹ *hágcsó* 1. (kerítésen) átlépő rés; pîrleaz; Steige, Tritt (im Zaun). 1631: az kerten hagczot czinaltak, azon Jarnak ele tul az barom vasarrol s ... az uczarolis [Mv; MvLt 290. 59b]. 1790: Szöllőben be járó hágso a Szöllős Gazdák közönséges igazításak szerent légyen [Karácsonyfa MT; Told. 76]. 1841: Az Udvari Kert hátullya mellett, a' Hágson aloll egy kis buza föld [Kisillye MT; LLt]. (Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár, IV. kötet, 5. rész. Online: http://mek.oszk.hu/08300/08370/pdf/emszt_04_05.pdf).

- Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson.* Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda 1995. 284 old. – 2. bővített kiadás: *Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson.* Monográfia. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 284 old. (Sorsfordulások rítusai a székely-magyaroknál III.)
- Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson.* Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda 1999. 392 old. – 2. bővített kiadás: *Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson.* Monográfia. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2013. 388 old. (Sorsfordulások rítusai a székely-magyaroknál I.)
- Folclor. Noțiuni generale de folclor și poetică populară.* Egyetemi jegyzet. Scientia Kiadó, Kolozsvár 2003. 170 old.
- A vágy rítusai – rítusstratégiák. A születés, házasság, halál szokásvilágának lelki hátteréről.* Scientia Kiadó, Kolozsvár 2006. 470 old.
- Amikor az ember nincs es ezen a világon. Paraszti nemi kultúra és nemi erkölcs Csíkszentdomokoson.* Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda 2009. 704 old. (2. bővített kiadás: 2010. 727 old.)
- Rituális szimbólumok a székely-magyar jelképkultúra világából.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2012. 425 old. (2. kiadás: 2016. 425 old.)
- Nyergestető a lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője. A nemzeti kegyelet néprajzi földrajza.* Gutenberg Kiadó, Csíkszereda 2018. 120 old.
- Cérna és tű. A paraszti világ szerelmi eposza.* Gutenberg Kiadó, Csíkszereda 2020. 334 old.